

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะมีส่วนเสริมสร้างรากฐานแห่งชีวิตของคนเรา ให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ทุกช่วงของชีวิตมีความต้องการอาหารทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอันยาวนาน บอกให้รู้ว่าอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของมนุษย์เริ่มตั้งแต่การผลิตและการกินอาหารอย่างเรียบง่าย ในคึกคักบรรพ์ จนถึงความสลับซับซ้อนในการบริโภคอาหารในยุค “ไฮ-เทค” ความสามารถในทางสมองของมนุษย์ ทำให้สามารถเลือกประดิษฐ์อาหารให้สนองความต้องการของการดำรงชีวิต (ยุวดี กาญจน์ชูติ, 2535, หน้า 19)

ในอดีตการเก็บอาหารเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก สำหรับความอยู่รอดของมนุษย์ การเจริญพันธุ์ การจัดระเบียบสังคม การป้องกันอันตรายจากภายนอก การสะสมความรู้และการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญรองลงไปจากการหาอาหาร ระบบการผลิตอาหาร หรือวิธีการที่สังคมแห่งหนึ่งใช้ในการเก็บหาและผลิตอาหารเพื่อการบริโภค จึงมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญ ต่อการพัฒนาการทางวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2537, หน้า 50) นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมีอิทธิพลโดยตรงต่ออาหารการกินของทุกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีเศรษฐกิจเพียงแต่ยังชีพได้ ยิ่งกว่านั้นในโลกส่วนใหญ่การดิ้นรนเพื่อให้มีอาหารเพียงพอ เป็นจุดรวมซึ่งชีวิตในแต่ละสังคมจะต้องหมุนเวียนไป และโดยเหตุนี้การดิ้นรนจึงเป็นตัวการให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบอันซับซ้อน เกิดที่ทำความเชื่อถือ และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมการบริโภคอาหารและอื่น ๆ ของสังคมขึ้น

ถึงแม้ว่า การดิ้นรนเพื่อหาอาหารจะเป็นเรื่องที่สำคัญ แต่ก็ไม่มีที่ใดในโลกที่ประชาชนจะกินพืชหรือสัตว์ทุกชนิดที่มีอยู่และบริโภคได้ แต่ละสังคมจะให้คำจำกัดความคำว่า

“อาหาร” ของสังคมเอง และจากคำจำกัดความโดยทั่วไปนั้น คำว่าอาหารมีขอบเขตความหมาย กว้างขวางมาก ตัวอย่างเช่น อาหารบางชนิดมีไว้เพื่อขายและบางชนิดเพื่อบริโภคเอง บางชนิด สำหรับคนมั่งมี และบางชนิดสำหรับคนยากจน บางชนิดสำหรับงานเลี้ยง บางชนิดสำหรับผู้หญิง หรือสำหรับเด็กหรือคนเจ็บ หรือผู้สูงอายุ อาหารบางชนิดไม่ยินยอมให้คนบางจำพวก กิน ในสังคมส่วนมากอาหารมีส่วนสำคัญในกิจการที่สำคัญในชีวิตประจำวัน ทางด้านสังคม หรือศาสนาแทบทุกอย่าง เริ่มแต่การฉลองวันเกิด จนกระทั่งงานเลี้ยงในงานศพ ประเพณีการ เลี้ยงอาหารตามธรรมเนียมนั้นไม่เพียงแต่เพื่อระงับความหิวโหยเท่านั้น แต่เพื่อให้เกิดความพอใจ ด้วย (เสาวลักษณ์ ภูมิวิสนะ, 2528, หน้า 33) ในทำนองเดียวกัน อารมณ์และความรู้สึกของ ผู้บริโภคจะกลายมาเป็นนิสัยการกินของคน ๆ นั้นต่อไป และจะพัฒนามาเป็นทัศนคติ ซึ่ง ทัศนคติเป็นสิ่งที่เปลี่ยนไป และอาจสร้างเสริมขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละ บุคคล การเรียนรู้หรือการอบรมสั่งสอนของแต่ละครอบครัว โดยปกติแล้วมนุษย์ทุกคนถือ กำเนิดและเติบโตขึ้นภายในบริบทของครอบครัว ได้รับการดูแลเอาใจใส่ประคบประหงม ให้ อาหารและสิ่งจำเป็นพื้นฐานในชีวิตจากพ่อแม่ และสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในครอบครัวเดียวกัน ก่อนที่จะสามารถเรียนรู้และช่วยเหลือตนเองได้ ครอบครัวจึงมีบทบาทสำคัญในการผลิตสมาชิก ของสังคม และยังทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่เด็กหรือสมาชิกสังคมรุ่นใหม่ ก่อนที่จะเจริญเติบโตเป็น ผู้ใหญ่ต่อไปในวันข้างหน้า (ยศ สันตสมบัติ, 2537, หน้า 109)

แบบแผนในการรับประทานอาหารของคนในแต่ละสังคมถูกจำกัดอยู่ในกรอบของการ เลือกอาหาร ด้วยปัจจัยต่างๆ หลายประการด้วยกัน นับตั้งแต่สภาพทางภูมิศาสตร์ ความ สามารถในการผลิต การกระจายอาหาร สภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม คือ ความเชื่อ บริโคนิสัย และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหาร ซึ่งสมาชิกในกลุ่มสังคมได้รับการเรียนรู้มาตั้งแต่เกิด โดยการถ่ายทอดจากบิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ และคนอื่น ๆ ในลักษณะของขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันต่อๆ มาหลายชั่วอายุคน จน กระทั่งเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สมาชิกในกลุ่มสังคมนั้นก็ได้ยอมรับโดยปริยายว่าความประพฤติ ปฏิบัติ หรือความเชื่อเหล่านี้ การเตรียมอาหาร จนกระทั่งจำกัดว่าบุคคลใด ในภาวะใด

รับประทานอะไรบ้าง และอะไรบ้างที่รับประทานไม่ได้ (Wellin ; 1955 อ้างใน เบญจยอคคำเนิน, 2521, หน้า 100) อาจกล่าวได้ว่าบทบาททางวัฒนธรรมนั้นเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเลือกอาหารของคนเราเป็นวัฒนธรรมแสดงออกถึงพฤติกรรมการบริโภคและสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน แต่ก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อกาลเวลาผ่านไป

ปัจจุบัน เศรษฐกิจไทยได้ขยายตัวรวดเร็ว สามารถดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการผลิตของประเทศเข้าสู่อุตสาหกรรมและบริการการส่งออกในระดับสูง โดยภายในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา รัฐได้มีการดำเนินนโยบายและมาตรการปรับตัวทางเศรษฐกิจที่สำคัญหลายประการ ซึ่งมีผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารเช่น การเปลี่ยนระบบการผลิตภาคเกษตรกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบอาหารโดยทั่วไป ได้แก่

1. การผลิตหรือจัดหาอาหาร
2. ด้านการตลาดของอาหาร
3. การบริโภคของประชาชนในแต่ละสังคม

ในขณะที่เศรษฐกิจไทยกำลังเฟื่องฟูและกำลังก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนเมืองขยายตัวออกไปครอบงำชนบท ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบการบริโภค จากการแสวงหาอาหารเพื่อบริโภคมาเป็นการซื้ออาหารมาบริโภคเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม และระบบอาหารที่เกี่ยวข้องกับระบบอาหารโดยตรงเช่น การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตการนำอาหารไปสู่ผู้บริโภคในท้องถิ่นที่ห่างไกลจากแหล่งผลิต การเก็บถนอมอาหาร การบรรจุหีบห่อ (โกมล ชอบชื่นชม, 2532, เอกสารประชุมวิชาการ)

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวมานั้น ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบอาหารของชาวชนบท ปราภฏการณ์นี้ทำให้สนใจและต้องการทราบว่า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมที่กำลังเกิดขึ้นนี้ พฤติกรรมการบริโภคของคนชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และมีเงื่อนไขปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยผลของ

การวิจัยนี้จะมีประโยชน์ในการจัดการศึกษานอกระบบ ในเรื่องโภชนาการของประชาชน ในท้องถิ่นชนบทที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือในปัจจุบัน
2. เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่

นิยามศัพท์เฉพาะ

พฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหาร หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนที่กระทำด้วยความชอบ ความเคยชิน และเต็มใจในการกินเพื่อสนองความต้องการของตนเองและสังคมวัฒนธรรม หรือในเชิงวัฒนธรรม องค์รวมอันสลับซับซ้อนเกี่ยวกับกิจกรรมอาหาร ซึ่งได้แก่ความชอบ ไม่ชอบ ความรู้ ความเชื่อ ข้อห้าม การเลือก การเตรียมและการบริโภคอาหาร

ชาวชนบทภาคเหนือ หมายถึง กลุ่มคนเหนือ หรือ “คนเมือง” ที่เกิดและเติบโตในภาคเหนือ มีภาษาท้องถิ่นที่เรียกว่า “คำเมือง”

1. ขอบเขตของเนื้อหา

- 1.1 ศึกษาประวัติของหมู่บ้านสภาพความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจการเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม โดยศึกษาในช่วงระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2528 - 2538)
- 1.2 ศึกษาพฤติกรรมกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ ซึ่งประเด็นที่จะศึกษาประกอบด้วย
 - 1.2.1 แหล่งที่มาของอาหารที่ใช้บริโภคในครัวเรือน
 - 1.2.2 แบบแผนการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือในอดีต และปัจจุบัน
 - 1.2.3 ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร
- 1.3 เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเลือกบริโภคอาหาร ได้แก่เงื่อนไขดังนี้ :
 - 1.3.1 เงื่อนไขจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม
 - 1.3.2 เงื่อนไขทางด้านเวลา
- 1.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกบริโภคอาหาร
 - 1.4.1 การอบรมสั่งสอน
 - 1.4.2 วัฒนธรรม ความเชื่อ
 - 1.4.3 สื่อมวลชน

2. ขอบเขตพื้นที่

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาที่บ้านป่าแดด หมู่ 1 ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ได้รับอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมือง ระยะทางห่างจาก อำเภอเมืองประมาณ 12 กิโลเมตร มีครัวเรือนประมาณ 135 หลังคาเรือน ประชากรที่ใช้ทำ การศึกษา คือ กลุ่มเด็กเล็ก กลุ่มเด็กวัยเรียน กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มผู้ใหญ่ และกลุ่มผู้สูงอายุ ที่เป็น คนพื้นเมืองโดยกำเนิด